

Professor Emeritus Hubert Dethier was lange tijd lesgever aan de Vrije Universiteit Brussel en de Universiteit van Amsterdam. Hij schreef over Averroës, esthetica, geschiedenis van de wijsbegeerte en het marxisme. Hij heeft onder andere een compilatie van teksten over het Averroïsme samengesteld, onder de naam Summa Averroïstica. Daarnaast schreef hij onder andere een inleiding tot de wijsbegeerte, Het Gezicht en het Raadsel. In 1997 kreeg hij de Prijs Vrijzinnig Humanisme, een prijs die Jaap Kruithof tien jaar later eveneens zou krijgen.

Constantijn Vermaut: Dag professor Dethier. Bedankt om een interview toe te staan. U heeft Jaap Kruithof persoonlijk gekend. Hoe was uw persoonlijke relatie met Jaap Kruithof?

Hubert Dethier: Wel, die relatie is altijd heel goed geweest. Ik heb hem leren kennen in de jaren 63-64. Op dat ogenblik hebben wij ons in Brussel ingespannen om een studierichting moraalwetenschappen uit te bouwen. Kruithof heeft dan een aantal lezingen gegeven en aan colloquia geparticipeerd. In Brussel werden voordien alleen filosofie-diploma's uitgereikt, maar jonge mensen konden daarmee niet in het onderwijs terecht. Daarom hebben we de richting moraalwetenschappen vormgegeven, en daarvoor hebben we ons in feite door het grote voorbeeld in Gent laten inspireren. We zijn dan met een aantal assistenten naar Gent gegaan, en die samenwerking heeft zo'n tien jaar geduurd vooraleer we alles op punt gesteld hebben. Toen hadden we intens contact met Jaap Kruithof. De verstandhouding tussen professor Leopold Flam, die toen de belangrijkste figuur in Brussel was, en Kruithof was niet zo hartelijk, maar ze werkten toch samen. Men had toen een bijzondere licentie en bijbehorend certificaat, namelijk dat van de moraalwetenschappen. Dat was in het begin een heel zwaar programma, ook wel in de negatieve zin van het woord. Later heeft Flam er zich minder mee beziggehouden. Toch bleef het levendig, dankzij een aantal heel capabele mensen onder wie Tony Van Loon en Jacques Van Landschoot, die wij daarvoor aangesteld hadden, en die heel intens met Gent zijn blijven samenwerken. Voor zijn diensten aan de VUB werd Jaap Kruithof door ons beloond en erkend. Hij heeft bijvoorbeeld de Francqui-leerstoel gekregen van de afdeling filosofie en moraalwetenschappen. In dat kader heeft hij een aantal ophelderende lezingen kunnen geven, waarin hij zijn standpunten uiteen heeft gezet. Later heeft hij die ook gepubliceerd. Na de Francqui-leerstoel werd hij titularis van de leerstoel Pierre-Théodore Verhaegen. Die leerstoel is ingericht door de obediëntie van het Grootosten, een stroming van de Belgische Vrijmetselarij, o.m. vertegenwoordigd door de toenmalige rector, Sylvain Loccufier. In dat kader heeft Jaap Kruithof een aantal interessante standpunten in verband met vrijdenken en vrijzinnigheid ontwikkeld.

CV: Jaap Kruithof had toch geen al te goed beeld van de vrijmetselarij?

Dethier: Nee, maar hij was een objectieve, kritische waarnemer. Wij hebben trouwens ook met het Centrum voor de Studie van de Verlichting colloquia georganiseerd over vrijmetselarij, de ideologie van de vrijmetselarij, de vrijmetselarij en de maatschappij, en dat soort dingen, en mensen zoals bijvoorbeeld de Leuvense hoogleraar Georges De Schrijver zijn daar ook op komen spreken. De Schrijver was iemand die bijzonder goed op de hoogte was van de interne organisatie en de interne samenhang van het jezuïtisme, de jezuïetenbeweging, en andere ordes en stromingen binnen de Kerk die op een bepaald ogenblik de marxistische partijopvatting hebben beïnvloed. Van die mensen, die

geen vrijmetselaars waren, hebben wij ontzettend veel geleerd. Jaap Kruithof was inderdaad geen vrijmetselaar, en hield zich op een heel kritische afstand.

CV: Heeft u later met Kruithof contact gehad?

Dethier: Ja. Ik ben in mei '68 naar de Universiteit van Amsterdam getrokken om cursussen over marxisme en structuralisme te doceren. Toen ik daar was, werd ik uitgenodigd om een lezing te geven op een colloquium over macht, gezag, autoriteit, machtsstrijd, revolutie en dergelijke. Dat colloquium werd georganiseerd in het raam van een viering van de academie voor bouwkunst van Amsterdam. Die werkten toen samen met de centrale interfaculteit, en daardoor met de afdeling filosofie. Jaap Kruithof heeft op dat colloquium in de nasleep van mei '68 een heel ophefmakende lezing over universiteit, filosoferen en opstandigheid gegeven, die later door de Academie voor Bouwkunst gepubliceerd is. Die is in België minder gekend. Daar heb ik hem dus teruggevonden. Later heb ik een cursus marxistische esthetica gedoceerd, en ik heb zowel Jaap Kruithof als Ernest Mandel uitgenodigd om gastcolleges te geven. Ik heb ze nooit samen kunnen strikken voor een lezing, wat jammer is. Tijdens hun weekendverblijf in een hotel in Amsterdam hebben we wel uitvoerig van gedachten kunnen wisselen over bepaalde hete hangijzers. In de jaren '80 ontstond er nadien een heel nauwe samenwerking met Jaap Kruithof, in het kader van de Club van Antwerpen. Jaap Kruithof en César Lecompte, een strijdend protestant, hebben mij gecontacteerd om daaraan mee te doen. Dat was een werkgroep bestaande uit katholieken, protestanten en vrijzinnigen. Jaap Kruithof, Ludo Abicht en ikzelf vormden oorspronkelijk daarbinnen de vrijzinnige "zuil". We hebben toen intens samengewerkt. Het doel van de Club van Antwerpen was o.m. de verzuiling in België te doorbreken. Wij wensten met andersdenkenden over belangrijke onderwerpen daadwerkelijk en openhartig, ophelderend en kritisch van gedachten te kunnen wisselen. Onderwerpen als abortus en euthanasie bijvoorbeeld. Dat zijn allemaal aangelegenheden die heel subtiel en gevoelig liggen en uiterst belangrijk en bepalend voor meer uitgesproken ideologische posities.

CV: Heeft dat dan nooit tot confrontaties geleid?

Dethier: Toen niet. Later is het wel tot echte ontploffingen gekomen. Die hadden niet plaats tijdens de grote publieke vergaderingen, waar wij ons samen richtten tot een groot publiek van de universiteit Antwerpen. Er zaten daar geregeld 200 à 300 man die de debatten volgden. Jaap Kruithof schitterde daar toen met zijn onovertreffbare debat- teerkunst. Het was altijd heel impressionant om met Jaap het woord te moeten voeren, om met hem heel scherp te kunnen argumenteren, altijd op basis van doeltreffende, rationele argumenten. Hij kon dat als geen ander. Naast de grote vergaderingen waren er de clubvergaderingen. We noemden dat de salonnetjes. Die waren heel gevaarlijk, want toen dronken we af en toe eens een whisky of een wijntje. Als je dan gaat discussiëren, kunnen de gemoederen wel eens oververhit raken. Bepaalde onderhuidse spanningen, die niet in het openbaar werden uitgeleefd, kwamen daar toen af en toe aan het licht. Dat leidde van tijd tot tijd tot confrontaties. Zo kwam ik eens van een lang verblijf in het buitenland terug. Ik ging naar het huwelijk van Ludo Abicht, en zag daar al de mensen van de Club van Antwerpen gelijkmatig verspreid over diverse hoekjes. Ik had al snel door dat er een probleem was, want anders vormden ze één grote clan. César Lecompte lichtte me dan in over de ruzies, dat was het slechte nieuws. Het goede nieuws was dat ze bleven proberen de koppen bij elkaar te steken. Na al die gezamen-

lijke confrontaties zijn we toch weer bij elkaar gekomen, en dat heeft iedereen geweldig plezier gedaan. We hebben geen activiteiten meer naar buiten toe georganiseerd, maar we zijn onze geschillen komen uitpraten in een restaurant aan het Zuiderpershuis. Dat heeft uiteindelijk geleid tot een heel weldadige en definitieve verzoening.

CV: Was de samenwerking met Kruithof toen over?

Dethier: Nee, we hebben elkaar teruggevonden in het salon van Sylvia Tray, de pianiste, waar Jaap Kruithof en zijn vrouw Els ook altijd te gast waren. Jaap en ik waren de filosofen van dienst. Daar is het ook een beetje misgelopen. Dat was een groep van kunstenaars, muzikliefhebbers, enz., die hielden van zachte en serene gedachteswisselingen over kunst, stilte, innerlijk tehuis en fluisterende stemmen, allemaal dingen die met muziek en literatuur te maken hadden. Jaap Kruithof ging na subtiele overwegingen over muziek altijd de politieke tour op. Hij wou van de groep geen politieke club maken, maar hij vond wel dat dat luik niet mocht ontbreken. Bepaalde mensen vonden dat minder leuk. Daar hebben we vele discussies over gevoerd. Tot het laatste jaar is hij daar niet zo vaak verschenen, en ik hield hem dan op de hoogte van de gesprekken. De banden met Jaap Kruithof waren altijd heel hartelijk. Later was er een nieuwe band. Jaap Kruithof had vriendschap gesloten met een mediëvist, Mathijs Vanderhoydonks, die uitgebreid bezig was met godsbewijzen, zoals die van Anselmus van Canterbury, Thomas van Aquino, Kant, enzovoort. Hij had een boek gepubliceerd over de falsificaties van godsbewijzen, die onder een vrij ongegronde manier van redeneren schuilgingen. Jaap Kruithof had daar een inleiding voor geschreven. Jaap heeft me toen gecontacteerd om met hem en Mathijs te gaan eten, omdat wij beiden over het ontologisch godsbewijs van Anselmus van Canterbury iets hadden gepubliceerd. Ik ben dan met die godsbewijzen een tijdlang bezig geweest, en verzorgde een inleiding voor Vanderhoydonks. We zijn dan met zijn drieën elk maand gaan eten, in Lier, in restaurantjes en eetcafés langs die kanaaltjes. Meestal was dat met de uitgever, Julien Weverbergh, niet de eerste de beste. Hij staat nog altijd aan het hoofd van uitgeverij Houtekiet, samen met zijn schoonzoon, Leo De Haes. Met die mensen kwamen wij dus samen, en hebben we nog goede gesprekken kunnen voeren. Daar voerde Jaap, zoals altijd, het hoge woord, wat hij op een heel inspirerende wijze deed. Ook zijn eigen groot werk over de Imperiumgedachte was regelmatig aan de orde. Dat duurde tot in oktober van vorig jaar. Dan begon Jaaps gezondheid te tanen. Met de bezoeken aan zijn ziekenbed, de eerste weken, zijn dat nog belangrijke creatieve contacten geweest. Want bij Jaap moest men denken. Men kon niet zomaar over het weer praten. Men moest met ernstige onderwerpen uitpakken.

CV: Waarover gingen die laatste gesprekken dan?

Dethier: Over zijn boek, een trilogie waar hij mee bezig was, een historische, dialectische, ideologische analyse van de economische, politieke en sociale internationale situatie, zoals die zich ontwikkelde in verband met de crisis van het neoliberalisme, de crisis van het kapitalisme. Hij verzamelde feiten over de grote wereldrijken, de grote koloniale expansie, en het Amerikaanse ‘rijk’, dat op instorten staat. Hij wou onderzoeken hoe dat proces in zijn werk ging, hoe het wereldsysteem zou instorten, en wat er na zou komen. We hebben daar, Jaap, Mathijs Vanderhoydonks, Weverbergh en ik heel levendige gesprekken over gevoerd. Dat waren belangrijke, telkens opnieuw verrassende “kennismakingen”. Dat gebeurde natuurlijk allemaal in snel opeenvolgende “gol-

ven” en ontmoetingen, maar ze waren alle heel stimulerend en prettig. Behalve misschien een paar (glimlacht). Zo belde Jaap me eens op om te vragen of ik kon invallen voor een Leuvense collega, waarmee hij een debat moest voeren. Dat ging dan bijvoorbeeld over atheïsme. Ik gaf aan dat ik niet zo graag debatteerde, omdat ik geen eigenaar ben van een bepaalde waarheid. Ik ben meer voor een open gesprek waarin ik ook mild en genuanceerd mijn eigen ongelijk kan toegeven. ‘Goed, dan hebben we daar een open gesprek over, over atheïsme’, zei hij. Dat was in het parochiecentrum van Koekelberg, ik herinner me die avond nog heel goed. Jaap had een beetje in het verkeer vastgezet, en hij was wat opgejaagd. En toen zei hij: ‘Hubert, we gaan aan de slag’. (grinnikend) En ik had mijn mond nog niet opengedaan, of hij pakte uit met een frontale aanval tegen mijn religieus-atheïstische stellingen. Ik totaal verrast, heb hem dan in dat geweld moeten volgen, hoewel mijn wapens elders liggen. Er was geen uiteindelijke overwinnaar toen. Ik ook had me uiteindelijk zeer kwaad gemaakt. Ik mocht die tank toch niet zomaar over mij laten rollen. Aan het einde van het debat zei Jaap tegen mij: ‘Hubert, ik heb je goed liggen gehad. Ik heb je nogal doen zweten hé?’ (lacht). Zo ging dat met Jaap.

CV: Uw denken, en uw uitgangspunten liggen anders dan die van Jaap Kruithof. Bent u in uw wijsgerig denken beïnvloed door Jaap Kruithof?

Dethier: Ja, ongetwijfeld. Dat is een man naar wie men luistert. *De Zingever* en *Arbeid en Lust* zijn werken die een geweldige invloed en indruk op me hebben gemaakt. Die hebben me ook geholpen bepaalde standpunten aan te passen, te wijzigen, enzovoort. Wat we gemeenschappelijk hadden was de Hegeliaanse achtergrond. Ik kom een beetje uit de hoek van Flam, en Flam was uitgesproken Hegeliaan. Hij was, hoe eigenaardig dat ook moge klinken, ook Nietzscheaan. Het paradoxale bij Flam was heel uitgesproken, en daarom is het geen toeval dat hij me gevraagd had om over de dubbele waarheid in de Middeleeuwen en de Renaissance mijn doctoraat te schrijven. De dubbele waarheid bij de averroïsten, onder meer bij een Vlaamse averroïst, Siger van Brabant. Ik heb vooral gewerkt over de leer van de dubbele waarheid aan de Italiaanse universiteiten in die tijd: Bologna, Ferrara en vooral Padua. Dat waren de grote bolwerken van het averroïsme. En daardoor, zo kunnen we stellen, ook van het ontluikende vrije denken in de Middeleeuwen. Uiteraard hoort ook de universiteit van Parijs daarbij. De discussies in de Sorbonne tussen Siger van Brabant en Thomas van Aquino, die het averroïsme aan de Parijse universiteit kwam bestrijden, waren beroemd en voor beide partijen heel verhelderend. Thomas van Aquino was een heel intelligent man, want hij had de structuur, argumenten en feiten van het averroïstische denken goed begrepen. Door zijn kritiek op Siger van Brabant en de zijnen heeft hij het averroïsme de gelegenheid gegeven zijn posities beter te onderbouwen. Thomas van Aquino was daar zelf een beetje door de ‘ketterij’ aangetast, want er schulde, als goede “technicus” van Aristoteles’ werk, een sterke laag averroïsme in zijn denken.

CV: Wat maakt het averroïsme belangrijk voor deze tijd?

Dethier: Door een beroep te doen op godsbewijzen heeft Descartes de nadruk gelegd op het eigen inzicht. Eerste regel van zijn methode, en niet op de beaming, omdat het een geopenbaarde waarheid betreft. Hiermee werd door hem iets voortgezet dat de averroïsten, vooral de “alexandrinist” Pietro Pomponazzi gesteld hebben: de leer van de dubbele waarheid. Ze werd niet alleen door Hegel, maar ook door Kierkegaard en door

Nietzsche verder uitgediept. Ze stelt zich heden met dezelfde noodzakelijkheid als ten tijde van Pomponazzi of Descartes. Het betreft hier een belangrijk kenmerk van de filosofie. Tegenover de heersende ideologie heeft ze een dubbelzinnig karakter. Ze kan niet eensluidend zijn. Juist omdat ze een onrechtstreekse mededeling bevat, is ze niet rechtlijnig en richt ze zich tot de enkeling.

De leer van de dubbele waarheid, wat het averroïsme kenmerkt, is vooral bekend als de scheiding van de domeinen van de wetenschap-filosofie en religie. Maar ze is niet te beperken tot die scheiding: in de leer van de dubbele waarheid wordt ook het probleem van de tegenstelling tussen wetenschap en filosofie behandeld. De wetenschap probeert louter objectief, descriptief tewerk te gaan, terwijl de filosofie, net zoals de godsdienst, zoekt naar een zin. Die zin is er niet in de natuur, en de filosofie gaat dan een zin projecteren op de werkelijkheid. Die zin kun je niet bewijzen. Dat is een probleem waarmee de moraal werd geconfronteerd, en dat is begonnen met de averroïsten. H  l  ne V  drine van de universiteit van Parijs heeft het averroïsme een pre-kantianisme genoemd. Bij de averroïsten is er, net zoals bij Kant, een rijk van de noodzakelijkheid en een rijk van de vrijheid. Om het anders te stellen: er zijn de wetenschappen, die me vertellen dat ik na mijn dood een rottend lijk ben, en dat is de waarheid. Als ik dat feit benader vanuit de geldigheidscriteria van de verzamelde wetenschappen die ernstig observeren en analyseren, kan ik niet anders dan daarmee in te stemmen. Maar het is moeilijk om daarmee te leven. Vandaar dat Kant een aantal hypothesen formuleert, of ‘postulaten’, de postulaten van de praktische rede. Postulaten kun je niet bewijzen. Dat zijn dingen die je gewoon stelt omdat je ze nodig hebt. Het zijn richtlijnen, die voor ons belangrijk zijn om ons op te oriënteren. Ze hebben te maken met een ‘diepe wenselijkheid’ die niet in de natuur te vinden is, maar toch een waarheid is voor ons. De averroïsten hebben dat ook gedaan. Een van de postulaten van Kant is dat de mens vrij is. Vanuit wetenschappelijk oogpunt is hij waarschijnlijk niet vrij, maar hij stelt dat hij vrij is, want als hij daar niet van uitgaat, dan kan hij geen enkele ethische verantwoordelijkheid opnemen. En dan kan hij niet kiezen tussen het zogenaamde goede en het zogenaamde kwade.

CV: Kan de wetenschap geen hulp bieden in ons ethisch delibereren?

Dethier: Natuurlijk kan de toegenomen kennis daartoe bijdragen. De wetenschap leidt tot een groot aantal voorlopige conclusies, waar de filosofie rekening mee moet houden. Naarmate onze kennis evolueert, zal ook ons standpunt een bepaalde ontwikkeling doormaken. Maar neem nu een ander postulaat: dat van de ‘onsterfelijkheid’, een notie die subtieler is dan de naam doet vermoeden. Er is een soort van geloof in de toekomst: wij mensen kunnen elkaar het onafgewerkte werk overhandigen. Dat geloof is zelf niet door wetenschap te verkrijgen. En dan is er ‘God’. God als een soort van open horizon, die we vanuit onszelf, vanuit onze eigen werkelijkheid en voorstellingswezen als een zinvolle en zingevende kern van bedoelingen en interpretaties op het heelal projecteren. Een orde die er waarschijnlijk niet is. God is iets wat zich in ons hoofd afspeelt, maar niet bestaat buiten ons, subjectief bestaat maar met objectief. Leo Apostel is in z’n *Atheïstische Spiritualiteit*, dat voortreffelijk ingeleid is door Diderik Batens, ondermeer ingegaan op die postulaten, en heeft op basis daarvan heel heldere antigodsbewijzen geformuleerd. Die zijn heel steekhoudend. Hij maakt ook een heel goede analyse van het agnosticisme, en geeft redenen om atheïst, dan wel agnost te zijn. Apostel kiest voor het atheïstische standpunt, maar hij geeft daarbij aan dat een paradoxale achtergrondge-

dachte niet gemakkelijk weg te cijferen is. Hij reikt een aantal formuleringen aan, waarvan hij vindt dat een atheïst minstens één voor waar moet aannemen. Zoals bijvoorbeeld dat God niet bestaat, maar dat we wel kunnen wensen dat hij bestaat. Of dat hij niet bestaat, maar dat we moeten handelen alsof hij bestaat. Of dat hij niet bestaat, maar dat hij groeit doorheen de geschiedenis. Een beetje Hegeliaans dus. Dat zijn dingen waarbij bepaalde fundamentalistische atheïsten het heel moeilijk hebben, Jaap Kruithof absoluut niet. We hebben vaak gediscussieerd over de “spirituele” standpunten van Apostel, en Kruithof kon daar helemaal achterstaan.

CV: Werkt dat wel, een *alsof-denken* over religie en moraliteit?

Dethier: Twee opmerkingen hieromtrent. Waarom is de zedelijke illusie een sociale ver-eiste? Omdat het sociale leven op dat complex van het verzinzel (*fiction*) of van het *alsof* berust. Door Hans Vaihinger, zich inspirerend op Kant, werd dit *alsof* tot een filosofie geproclameerd, hij scheen niet in te zien dat hij een fundament van de sociale realiteit blootlegde. Zonder verzinsels wordt het sociale leven, althans zoals het nu bestaat, onmogelijk. In de 19de eeuw sprak men van levensillusies en Nietzsche ging zover te aanvaarden dat het biologische leven van de mens illusies nodig had om te bestaan. Tot de verzinsels behoort het complexe geval van de kleding en van het masker, waardoor de mens tot de fictieve idee van de ziel en van god kwam. Tot hetzelfde verschijnsel behoort de straf, evenals het voorbeeld.

Waarom heeft het sociale zijn het verzinzel nodig, waarom worden de intersubjectieve relaties niet “naakt”, “rein”, “natuurlijk” verwezenlijkt? Omdat er heersers en beheers-ten bestaan, leiders en geleiden, voorbeelden en nabootsers. Vanaf dit moment is er het verzinzel nodig van een essentieel verschil tussen de twee, er ontstaat een maskerade, een *alsof*. Op het *alsof* van het natuurlijk verschil tussen heren en knechten, berust dan heel het systeem van sociale verzinsels, ook dit van de moraal. Ze is een algemeen aanvaardbaar verzinzel van de verbeterbaarheid van de mens, door gehoorzaamheid aan God of aan de Wetenschap.

Maar anderzijds weet je, het is niet een *alsof-denken* als zodanig. Men heeft dat dus aan de Kantianen verweten. Nu, voor Apostel is die *alsof-gedachte* veel meer dan een illu-sie. Ze is een aspect van de werkelijkheid zelf. Ze kan beginnen als illusie, maar van tijd tot tijd zijn die illusies veel meer dan wat ze beogen te zijn. We leven in een zinloos heelal, en we hebben het daar soms heel, heel moeilijk mee. Maar iedereen vindt en weet en ervaart dat zijn eigen leven heel belangrijk is. Je moet maar een beetje liefdes-verdriet hebben om te weten wat je overkomt. Dat kan heel diep gaan. Dat kan je leven ruïneren. Dus je kunt niet zeggen dat je leven niets is, omdat het vanuit Andromeda of Sirius onooglijk klein is. Het is toch ergens voor ons belangrijk, en dat belang is iets wat we er zelf aan geven, erop projecteren. Menselijke geschiedenis en politieke stellingna-mes zijn *belangrijk*. Je kan dat natuurlijk kapot relativeren. Je kan betogen dat we niet eens een stippeltje in het heelal zijn, nee, zelfs dat niet, we zijn gewoon niets. Dan kom je in de sluipende ziekte terecht die nihilisme heet. Dan ga je toegeven aan de zinloos-hed die je waarneemt, en doe je er nog een schepje bovenop, totdat je in een soort decadentisme terecht komt. Dat is het soort nihilisme zoals grote kunstenaars als Félic-ien Rops ze uitbeelden. Hij heeft in die geest geschilderd, geschreven en getekend, en is in een soort satanisme terecht gekomen. Dat symbolisme, dat decadentisme, kennen we genoeg uit de geschiedenis van de literatuur, waar ook mensen zoals Kafka mee bezig waren. Al die kunstenaars, auteurs en getuigen van de crisis der burgerlijke mo-

raal geraakten verstrikt in de voor de hand liggende zinloosheid. Nochtans moet je die van de hand wijzen. Kan ik aan jonge kinderen zeggen dat ze maar beter een kogel door hun kop schieten? Of zoals Camus, dat het enige zinvolle probleem van de filosofie de zelfmoord is? Dat kan niet: mensen zijn waardevoller dan dat. Is dat liegen? Neen, indien je met volle overtuiging zegt dat het leven belangrijk is, en als je je zelf daarachter zet. Dat mag geen fundamentalisme zijn, men moet blijven relativiseren, maar dat relativiseren moet toch een min of meer positief denken teweegbrengen. Men moet de dwalende en zoekende medemens een lichtende richtlijn kunnen meegeven, men moet de jeugd kunnen enthousiasmeren. Weet je, als je enthousiast bent, heb je die zingevingstheorieën allemaal niet nodig. Iemand die verliefd is, stelt de vraag naar de zin van het leven niet, want zijn leven realiseert op dat ogenblik die zin.

CV: Heb je die zingevingstheorieën dan niet nodig wanneer je enthousiasme een deuk krijgt?

Dethier: Ja natuurlijk, en dan kom je in het vaarwater van het existentiële denken. Er zijn nog altijd grenssituaties die je niet kan elimineren, zoals de dood, de wanhoop, de ervaring van de mislukking enz. Die moet je als mens blijven doormaken. En dan moet je niet naar kunstmatige zekerheden zoeken, door alles aan een biechtvader, of aan het instituut Kerk toe te vertrouwen. Die gaan je problemen niet oplossen. Je moet er hard en moedig doorheen stappen, je moet het zelf – ten minste partieel – oplossen. Daarbij kan je gesteund worden door een persoonlijk geloof. Geloof is het vertrouwen, niet het instituut. Er bestaat een existentieel, intersubjectief geloof. Je kan in jezelf geloven, je kan in je vriendschap in anderen geloven. Je moet anderen toch tot op zekere hoogte vertrouwen, want systematisch wantrouwen is onleefbaar. Geef de mensen een kans, en geef jezelf een kans. Er is ook een wetenschappelijk geloof. Op elk ogenblik bestaan er theorieën die goed onderbouwd zijn, en waar we kunnen achterstaan, maar op een bepaald ogenblik zijn ook die voorbijgestreefd. Zij worden voorbijgestreefd en gedateerd, er komen nieuwe inzichten. Claude Lévi-Strauss zegt dat ook in zijn laatste lezing. Hij was toen 94. Het kan zijn dat we later nog meer geldige theorieën zullen ontwikkelen die aantonen dat we teveel vertrouwen hebben gekoesterd in bepaalde inzichten van nu. Niemand weet het. Over onsterfelijkheid wenst Lévi-Strauss zich bijvoorbeeld niet radicaal uit te spreken. Hij is een agnost geworden, waar hij vooraf atheïst was. Hij is als oude man veel voorzichtiger geworden. Men kan, stelt hij, een veel mildere kijk ontwikkelen op het heelal. We hebben de zekerheid trouwens niet nodig om goed te leven. Je geplande vakantie naar de Canarische Eilanden zal misschien niet doorgaan, maar heb je de zekerheid nodig dat ze wel zoals gepland zal doorgaan? Er kunnen nu eenmaal bepaalde dingen gebeuren. Mensen die altijd zekerheid nodig hebben, zijn gevaarlijk. Men moet zijn oordeel kunnen opschorten, om wat rustiger door het leven te gaan.

CV: Is dat niet de boodschap van het Grieks scepticisme?

Dethier: Wij hebben een goede dosis scepticisme nodig. A la Rabelais, à la Montaigne, de grote leermeesters van Claude Lévi-Strauss. We moeten met de onzekerheid rustig en beheerst kunnen omgaan. Zo verschrikkelijk is dat niet, maar er zijn mensen die altijd zekerheid nodig hebben. En dan zijn ze gelovig in hun geloof, of als atheïst hebben ze zekerheid nodig in hun atheïsme. En dat is gewoon verschrikkelijk want dan word je een gelovige “kortzichtige” atheïst. Een soort atheïstische jezuïet. Daar kan ik niet mee om. Ik heb dan liever een goede katholiek die, hoe ambigu, haast ondenkbaar

en paradoxaal ook, ook een montaigniaans scepticus is. De onzekerheid moet je kunnen verdragen, wetende dat sommige illusies niet zomaar illusies zijn. Ze zijn als “gezonde” *dialectische schijn* bij Kant soms noodzakelijk. Ze maken deel uit van een geheel, van een gepolariseerd geheel van wetenschap en zingeving, waarbij we moeten proberen die kloof te dichten. Het moeizaam proberen van het dichten van die kloof leidt natuurlijk tot een tragische filosofie van de gebroken rede. Kant is een tragisch filosoof. Je hebt de ene waarheid en de andere waarheid, en die kunnen zich met elkaar niet verzoenen. Hegel heeft geprobeerd dat tot stand te brengen. En Jaap Kruithof was een Hegeliaan. Hij was niet voor dat gespleten denken, voor die kantiaanse tragiek. Kruithof wenste dat het rijk van de noodzakelijkheid en het rijk van de vrijheid goed bij elkaar zouden aansluiten. Er ligt daar een heel gebied braak voor het onderzoek, een gebied vol valstrikken en schietgeweren waar men nooit een afdoend antwoord voor vindt. Maar er bestaat zoiets als een existentieel, een wetenschappelijk en een vooruitgangsgeloof, dat we op een of andere manier aan onze kinderen willen bijbrengen. We worden geconfronteerd met een groot aantal crisissen: de klimaatverandering, de ecologische problematiek, de demografische explosie. Dat is zowel uitdagend, beangstigend als moeilijk te overzien, maar het mag ons existentieel en redelijk vooruitgangsgeloof niet ondermijnen, want dan is het zeker gedaan. Een deel van de jeugd is ondermijnd. Ze zien het niet meer zitten. Gelukkig kunnen ze teruggrijpen naar eerdere denkers. De thematiek van de ecologische crisis is bijvoorbeeld al langer ontwikkeld bij ons, onder andere door het baanbrekend werk van Jaap Kruithof. Vermeersch heeft daar onlangs in een tv-uitzending nog op gewezen. Kruithof stond aan de kant van Arne Naess en zijn *deep ecology*. De natuur is zelf een gemotiveerde wezenheid, die zich volgens een bepaalde dialectiek ontwikkelt. De mens speelt daarbij een rol, maar ecologie dient niet zomaar als middel voor de mens. Kruithof was pertinent gekant tegen een al te zeer antropocentrisch gericht ecologisme.

CV: Jaap Kruithof zijn standpunt daarover, in *De mens aan de grens*, heeft weerklank gekregen in de maatschappij. Dat was niet de enige keer dat Kruithof maatschappelijk zijn taak opnam. Behoort het tot het intrinsiek takenpakket van een filosoof om maatschappelijk een engagement op te nemen?

Dethier: Wel, het is niet de taak van een filosoof om een partij op te richten, maar hij heeft wel een taak in de maatschappij. Hij kan en moet de mensen bewust maken voor problemen en die problemen helpen ophelderen en kritisch benaderen. Hij moet mensen kritisch en oriënterend begeleiden bij de levenszin die ze zoeken, en ze leren in opstand komen tegen autoriteiten die hen van het denken, de eigen persoon en het leven afleiden. Ze moeten de mens aanzetten tot zelfwerkzaamheid, zelfproductie en zelffundering. Ze moeten ze leren om onafhankelijk te zijn en indringend, diep en scherpzinnig na te denken over deze maatschappij die tegenwoordig gedragen wordt door een bewustzijnsindustrie. De filosoof moet mensen leren om mens te zijn. Nu gedragen we ons meestal als onverantwoordelijke hominiden, beschouwers en toeschouwers, die alles maar op z'n loop laten gaan, terwijl de maatschappij toenemend dualiseert. Ja, de filosofen moeten in feite voor de onderdrukten, wanhopigen en de van-bewustzijn-berooften opkomen. Onze bewustmakende rol impliceert engagement, en een filosofisch engagement is aanzetten tot denken en aanzetten tot samenwerken. We moeten mensen leren luisteren, en leren spreken. Dat is niet zo makkelijk, want filosofen zijn zelf maar al te graag mensen die indrukwekkende en haast onbegrijpelijke monologen opvoeren.

Ze zouden door de Socratische erfenis geneigd moeten zijn tot dialoog, maar de dialogen van Socrates eindigen zelf allemaal met de overwinning van Socrates (lacht). Het zijn dus niet altijd echte dialogen. Maar het zijn die dialogen die ik bedoel, dialogen zoals Flam die voor ogen had in zijn tijdschrift, toepasselijk genaamd: *Dialoog*, dialogen waar je kritisch, onderbouwend en reflecterend denkt. Filosofie is een reflectie van de mens over zichzelf. Het is ook reflecteren over het denken van de mens. Er schuilt daar een gevaar in dat het een louter metafysische weg van fundering wordt. Hoewel zo iets belangrijk is, moeten we tot de aarde kunnen terugkeren. Een beetje zoals de neoplatonici, die reizen tussen hemel en aarde. Na grote inspanningen om het bovenste te bereiken, dalen ze kronkelend terug naar het kritisch vermogen, naar de basis van de filosofie.

CV: Had de filosofie in vroegere jaren in de 20ste eeuw niet meer voeling met de maatschappij? En heeft ze zo niet die maatschappij kunnen veranderen?

Dethier: Absoluut. De grote verweergolf van '68 bijvoorbeeld kwam er door een radicaal ongelooft in de bestaande instituties, de bestaande systemen. Reeds in die tijd was het heel belangrijk om opnieuw Marx te gaan lezen, omdat die net met deze thema's bezig was. Diegenen die zich op Marx beriepen, zoals Marcuse, Lefèbvre, Sartre, De Beauvoir, etc. zijn allemaal grote vernieuwers en hervormers geweest. Ze hebben het marxisme creatief, in heel zijn complexiteit, doorgevoerd. Het marxisme bevat dan ook een heel rijk en gevarieerd gedachtegoed waar ook Jaap Kruithof regelmatig de nadruk op gelegd heeft. Daar ligt stof in voor alternatieven. Een discussie die ik gevoerd heb met Apostel was over de zogenaamde homogeniteit van het marxisme, over het vermeende verschil tussen de jonge en de oude Marx. Marx heeft zelf gezegd dat zijn werk niet voltooid was, dat een deel van zijn werk moest herschreven worden. Het werk bestaat uit brokstukken die niet altijd goed bij elkaar aansluiten. Dat is allemaal niet erg. Marx was een onderzoeker, voor hem was het onderzoeken veel belangrijker dan het vinden van antwoorden. En zijn onderzoek was vrij, zijn antwoorden waren maar voorlopig. Het zijn voorlopige vluchtheuvels. Men moet verder aan onderzoek doen. Op het einde van zijn leven was Marx bezig met culturele antropologie. Hij bestudeerde het werk van Morgan over de Noord-Amerikaanse indianen, en hij stelde zich terecht de vraag of zich daar ook problemen van klassenstrijd voordeden. Ik denk dat Karl Marx ongetwijfeld gesprekken zou gevoerd kunnen hebben met Claude Lévi-Strauss, met betrekking tot culturen die zich niet historisch hebben ontwikkeld.

CV: Iemand als Marcuse was wel veel bekender onder de jeugd van de jaren '60, '70, '80 dan onder de jeugd nu. Daarbij zijn er een heel pak andere tradities, zoals het marxisme, die u zelf genoemd hebt, minder bekend. Hoeveel van die zulke tradities zijn er die nu maatschappelijk een grote relevantie hebben – kunnen hebben – en die de jeugd dringend moet herlezen?

Dethier: Marcuse en het Freud-marxisme is een van die tradities: hij was de grote bezieler en voorganger van de culturele revolutie in de jaren '60. Hij was een heel groot kenner van het marxisme, maar eigenlijk combineerde hij Marx met Hegeliaanse, freudiaanse en Kantiaanse ideeën. Hij is, zoals Leopold Flam, een heel syncretisch filosoof. CV: Jaap Kruithof negeerde toch Marcuse en de neomarxisten omwille van een mindere wetenschappelijkheid in vergelijking met Marx zelf?

Dethier: Welja, het is moeilijk om beter te doen dan Marx zelf (lacht). Marx is een heel gedreven denker, die vertrekt vanuit een socialistische verantwoordelijkheid, die wil dat de wereld zoals die nu is opgeheven moet worden. De wereld evolueert. Niets bestaat voor de eeuwigheid, ook het kapitalisme niet. Marx was zowel revolutionair als groot geleerde, die op de hoogte was van een heleboel dingen. Hij deed serieus aan filosofie, en dat serieuze van het filosoferen bij Marx zal men niet gauw bij anderen terugvinden. Ik vrees dat Engels zijn werk verzwakt heeft. Engels was een formidabele man, maar toch een zwakkere denker dan Marx. Vandaar dat bepaalde inzichten een beetje verwaterd zijn, maar dat is een discussie onder marxisten, waarvan er niet zoveel meer zijn. Ik hoop dat de jeugd dringend opnieuw de ontwikkelingen binnen het marxisme zal bestuderen. Er is het existentieel marxisme van Lefèvbre, en dat van Jean-Paul Sartre. Die combineren uiteindelijk Kierkegaard met het marxisme, waarbij de nadruk eerder ligt op de filosofie dan op de sociologie of economie. Marx is meer dan een econoom of socioloog, hij is een allround filosoof die zijn filosofen meestal heel goed kent. Dat kan in mindere mate ook gezegd worden van Lenin, maar die was niet op alle gebieden van de filosofie even sterk, zeer bevooroordeeld maar inzichtelijk en scherp. Hij kende wel vrij goed het werk van onder andere Kant of Hegel. Lenin is desalniettemin een denker die zwaar onderschat wordt. En ik denk dat ook het werk van Georg Lukacs het waard is om te bestuderen, en dan vooral zijn *Geschiede und Klassebewusstsein*. Dat zijn werken die mijlpalen zijn geweest, niet enkel in de geschiedenis van het marxisme, maar in de geschiedenis van de algemene filosofie. Ze hebben ook ons esthetisch denken – soms ietwat misleidend – beïnvloed, ons denken over de roman en over het kunstwerk, het denken over onze maatschappij en de cultuur en de kunst die ze produceert.

CV: Is het geen probleem van mensen als Lukacs of Althusser of Ernst Bloch dat ze door zich aan een partij te verbinden, zich meer gecompromitteerd hebben dan bijvoorbeeld Sartre?

Dethier: Ja, maar Sartre heeft zich toch ook gecompromitteerd door de waarheid, die hij kende, op sommige punten te verzwijgen. Omdat hij de communisten niet voor het hoofd wou stoten, paste hij een zekere dubbele waarheid toe. Nu, niets menselijks is ons vreemd. Ik denk toch dat de jeugd op dit moment het contact met denkers als Sartre, Marcuse of Bloch mist. Wat we nu aan het lezen zijn, zijn nogal moedeloze mensen. Pas op, de structuralisten hebben heel grote denkers voortgebracht, zoals Foucault en zijn onvergetelijke analyses van de macht o.m. Of het structureel marxisme van Louis Althusser. Ik heb met verbijstering en ontsteltenis vastgesteld dat al de grote namen waar ik nog heb over gedoopt in de jaren '70 en '80 in Amsterdam nu totaal vergeten zijn. Het is allemaal Derrida dat de klok slaat. En Derrida is wel interessant, maar hij is niet alleen. Er zijn nieuwe grote denkers geweest die niet de doorbraak hebben gekregen die ze verdienden. Ik denk aan Edward Saïd, filosoof van het oriëntalisme, en boezemvriend van Noam Chomsky. Noam Chomsky moet men ook lezen natuurlijk: niet alleen is het een grote politicoloog, maar ook een groot linguïst, filosoof en historicus. Je moet de filosofie trouwens niet alleen bij filosofen zoeken, maar ook in romans. Neem bijvoorbeeld het werk van Jonathan Littell, *De welwillenden*, dat is een schitterend werk. Daar staat evenveel in als in tien doctoraten, maar allemaal gezien vanuit een vertelstandpunt. Het vertelstandpunt van een compromitterende figuur, een assistent aan de universiteit van München, een geleerde zoals er vele van dienst waren bij de SS, een belangrijk jurist, maar dus ook SS'er. Je leest daar hoezeer de Duitse geleerden in die

tijd zich meegedreven voelden door de rassentheorieën van Hitler. Men zou geneigd zijn te denken dat dit verenigde front van geleerden iets moois en verstandigs en redelijks had moeten opleveren. In de realiteit kreeg men Stalingrad. Zoals bij de werken van Kafka ga je door een tunnel van verschrikkingen, maar aan het einde van de nacht begint, hoe dubbelzinnig en akelig ook, de dag te gloren. Je leert uit deze “filosofische” roman ontzettend veel bij, vooral omdat er staten-van-zaken en toestanden op een schitterende, bijzonder analytische, scherpzinnige, diepzinnige en beklijvende manier beschreven worden. Een dynamische en synthetische ordening van feiten, in hun intertextualiteit en samenhang. Uit de beschrijving van de belegering van Stalingrad wordt duidelijk hoezeer de mens onmenselijk kan zijn, hoezeer er kwetsbare grenzen zijn aan de menselijkheid. Hoe bereik je die, en hoe kun je proberen die te vermijden? Hoe kan je proberen te ijveren voor een betere wereld, als je opgeleid bent om moordenaar te zijn? Dat werk barst inderdaad van de filosofische problemen.

CV: Is het aspect van romans, dat mensen ertoe kan brengen hun leven om te gooien door een bepaald filosofisch of literair aspect van het werk? Misschien breder geformuleerd: kan kunst de wereld redden?

Dethier: (denkt na) De kunst kan veel bijdragen tot die redding, hoewel dat niet betekent dat kunst op de barricades moet staan. Er is een kunst op korte termijn – de affiches van de Spaanse anarchisten in 1936 bijvoorbeeld, of de agit-prop treinen van de Russische revolutionairen – die mensen kan beïnvloeden, maar mensen hebben vooral behoefte aan een kunst op langere termijn. De kunst heeft een heleboel uiterst ingewikkelde problemen verwoord en zichtbaar gemaakt die moeilijk te analyseren zijn. Die problemen kan je beter fenomenologisch behandelen. De kunstenaars zijn de grote fenomenologen. Dat zijn mensen die grondige analyses kunnen maken en beschrijvingen creatief doorvoeren van situaties, door hun bijzondere omgang met materie, vorm en taal. Door die omgang geven ze aan die werkelijkheid achtergrond en betekenis. De filosofen zijn de tweelingbroers van de kunstenaars: zij denken reflexief na over dingen. Hoe kan men denken? Er is niet alleen een talig denken, maar ook een mathematisch, logisch, architecturaal, structureel, beeldend denken, of een picturaal, muzikaal denken. Muziek is ten volle een filosofie, en dat is iets wat men weleens vergeet. Jaap Kruithof doceerde ook musicologie. Daar had hij ook aanleg voor: hij was een uitstekend pianist. Hij gaf ooit eens een lezing over Sjostakovitsj, naar aanleiding van mijn vraag aan hem of er iets als marxistische muziek bestaat. Daar heeft hij gesproken over de moeilijkheden van kunstenaars die in het engagement stonden, zeker indien ze in een revolutionair systeem terecht kwamen waar ze hun eigen ding niet consequent konden doen. Hoe kan men in Sovjet-Rusland grote musici hebben? Hoe kan dat in het geval van schilderkunst of beeldhouwkunst, die door het socialistisch realisme verstikt werden? Jaap Kruithof was ook bezig met die problemen. De kunst is het gebied waar we het woordeloze onder woorden of beelden brengen, zodat het enigszins zichtbaar en analyseerbaar wordt. Ooit is Jaap Kruithof in een discussie verzeild geraakt met een musicoloog, waar hij stelde dat alles, ook het woordeloze, aan de rede moet kunnen onderworpen worden, alles analyseerbaar moet zijn, wat een andere stelling is dan die waar bijvoorbeeld Vladimir Jankélévitch voor stond. Het is precies dankzij de kunst dat de wereld talig wordt, waardoor we deze laatste kunnen ontcijferen, lezen en begrijpen.

CV: U heeft veel aandacht voor de denkers en thema's van wat traditioneel de continentale filosofie wordt genoemd. Bij ons in Gent ligt de nadruk sterk op Angelsaksische filosofie. In hoeverre denkt u dat die posities verzoenbaar zijn?

Dethier: Ik denk dat dat een terechte opmerking is. Er zijn mensen uit de analytische wijsbegeerte waar ik veel aan gehad heb: Russell, Wittgenstein of Carnap bijvoorbeeld. Over Carnap heb ik veel geleerd in de cursussen van Apostel, die hij doceerde toen hij net terug was van zijn jaar studie bij Carnap. Dat was heel verrijkend. Ik houd van Russell, omdat hij ondermeer zijn eigen posities in vraag durfde stellen, en soms fundamenteel van koers veranderen. Maar het Angelsaksische denken vind ik vaak oppervlakkig en triviaal. Zijn vertegenwoordigers beweren een aantal collega's te ontmaskeren als pseudofilosofen, eigenlijk maken ze diepreikende filosofen, als Hegel of Heidegger, belachelijk. Je weet niet wat je soms leest. Zo'n opgeblazen oppervlakkigheid en schoolmeestermentaliteit. Ze maken er iets fantasmagorisch van omdat ze het nauwelijks kunnen lezen en begrijpen, ook wegens hun oppervlakkig en banaliserende onkunde van de filosofische tradities. Geen filosofische geschiedenis bij hen van de filosofie. Geen plaats voor dialectisch denken, dat interesseert hen niet, maar dan kan je sommige denkers ook niet begrijpen. Ik vind daar soms een misplaatste agressiviteit, een misplaatste kritiek, omdat ze de tegenstrever onderschat en benadert op de wijze van het misverstand.

CV: Het klinkt wel alsof de filosofen oorlog voeren met elkaar.

Dethier: Welja, soms is het ook zo. Spijtig genoeg is dat ook bij ons gebeurd. Leopold Flam was geen liefhebber van de Gentenaren. Hij had gesolliciteerd voor dezelfde leerstoelen als Jaap Kruithof, maar omdat hij doctor was in de geschiedenis in plaats van de filosofie heeft Kruithof de competitie glansrijk gehaald. Flam zat daar een beetje met lede ogen naar te kijken. Hij heeft later een aantal belangrijke leerstoelen verworven aan de VUB, en de VUB is daar wel bij gevaren, maar Flam moest dus van Gent niet hebben. Als studenten betreurden wij dat: we hoopten op echte samenwerking tussen Apostel en Flam.

CV: Apostel maakt zelf gewag in zijn biografie dat hij zich weinig begrepen voelde door Flam.

Dethier: Ja, maar dat is later veranderd. Ik chauffeerde vroeger na de les vaak Apostel naar het Centraal Station, en tijdens het gesprek gaf hij aan dat een aantal studenten zijn les niet volgden, omdat ze anders het gevoel zouden hebben Flam ontrouw te zijn. Flam was nogal een clanvormer, dat was soms onbehaaglijk. Ik apprecieerde ze allebei. Ik heb uiteindelijk gedoctoreerd voor Flam, omdat ik in feite minder goed was voor de wetenschappelijke vakken. Maar ik heb aan die vakken ontzettend veel gehad. Nu, ikzelf heb niets dan goede contacten gehad met m'n Gentse collega's. En ik wil daaraan toevoegen dat we in Brussel ontzettend dankbaar zijn voor de professoren uit Gent die hier les kwamen geven. Mensen als Commers, Batens en Herman de Ley waren een schitterende aanwinst voor onze universiteit. Later hebben de oerivalen Flam en Apostel zich trouwens verzoend. Ze hebben zelfs gezamenlijk een aantal lezingen gegeven. En toen Apostel zijn groot werk over de Vrijmetselarij schreef, heeft hij me uitdrukkelijk gevraagd naar passages in het werk van Flam die over de vrijmetselarij handelden. Ik heb in zekere zin kunnen bijdragen tot die verzoening, en dat is iets wat me tot op heden enige vreugde bezorgt. Uiteindelijk hebben deze strijdbare andere collega's inge-

zien dat ze veel meer hadden aan samenwerking en verrijkende discussie met elkaar. Ik heb dat allemaal op het einde zien evolueren naar mildheid, openheid en respect voor elkaar. Een vriendschap en gelijkgezindheid van filosofen die ijveren voor de vrede. Maar dat is natuurlijk te hoog gegrepen. Filosofen zijn vaak gevaarlijk: het zijn mensen die met veel boeken lezen en schrijven, vervreemd geraken van de werkelijkheid en weinig afweten van actie en sociale strijd. Het zijn altijd revoluties in een glas water aan de universiteit. Filosofen zijn van tijd tot tijd heel gefascineerd door de rol die ze ook in de maatschappij zouden kunnen spelen. Bij Plato vind je dat terug. Hij stelt dat de blik van de filosoof verder reikt dan die van anderen, en hij dus ook de leiding moet nemen. Het is ook mensen als Lenin of Heidegger overkomen. Ook Sartre, Flam of Foucault hebben zich uitermate geëngageerd. Dat neemt niet weg dat ze zich soms catastrofaal vergist hebben. Maar ja, dat is de tol die we betalen voor die actiebereidheid. Dat, en een zekere mediageilheid: nog zo'n onprettig neveneffect van die effectenjacht (lacht).

CV: Tot slot. We hadden het eerder over een pessimisme in de jaren '70 en verder, dat culmineerde in de regering Bush. Zijn we nu, met onder andere, Obama, niet uit dat dal aan het klauteren?

Dethier: Ja, ik denk dat er een gematigd optimisme kan terugkeren. Een tijdje geleden zaten we in het volledig nihilisme, in het ongeloof, in het cynisme. Hoe kon het ook anders, in een tijd dat er regelrechte misdadigers zetelden in het Witte Huis? Bush, Rumsfeld en Cheney vormden een bende criminelen. Er fungeerden daar ook een aantal (zij het dun gezaaide) meer politiek, economisch en sociaal verantwoordelijke mensen in hun gezelschap, maar die hebben eigenlijk niets aan de toestand kunnen veranderen. Met Obama komt het gedachtegoed terug, van onder andere een evangelisch rechtvaardigheidsdenken, allemaal enigszins in het vaarwater van een verkapt en onnoembaar marxisme. Men noemt het marxisme niet, maar de programma's van Obama zijn gematigd linkse programma's, die soms op heel inventieve en ambigue wijze gebruik maken van een neo-marxistisch gedachtegoed. De traditie o.m. van Adorno, Horkheimer, Chomsky, Saïd en andere vooruitstrevende kritische denkers. Men vindt het niet nodig om aan bronvermelding te doen, maar bij linkse sociologen en economen de gesluisde Marx wel aan de orde. Neem bijvoorbeeld de theorieën over de primitieve accumulatie van het kapitaal, het altruïsme, is de meerwaarde, etc. Marx heeft daar verhelderende en diepe dingen over geschreven. We kunnen daar nog wat aan sleutelen, ze actualiseren om de nieuwe omstandigheden te omvatten. Ik denk dat mensen als Obama en zijn ploeg bereid zijn om daarin nieuwe inspiratiebronnen te zoeken. Het marxisme is niet, zoals men wel eens wil laten doorschijnen, een nutteloos en gedateerd museumstuk. Zo moet men filosofen niet lezen. Men moet filosofen noch begraven noch er wassen beelden van maken, zoals Störig dat doet. Filosofen hebben levendig gedachtegoed gecreëerd dat vraagt om een dialoog, een verdere creatieve doorvoering. Marx is geen dode hond, integendeel. Zijn denken is indringend, uiterst kwalitatief, de jeugd zal dat opnieuw ontdekken, net als de denkers, schrijvers en kunstenaars die door hem geïnspireerd werden. Het mag natuurlijk geen nieuwe catechismus worden, men moet het met heel veel kritische zin lezen, dan valt er veel uit te halen. En dat zal de jeugd helpen om uit de dieperik te geraken, terug te gaan geloven en terug actie te ondernemen. Zowel in de vorm van discussieclubjes als politiek en existentieel geïnspireerde bewegingen. Er is veel te doen, maar het is allemaal mogelijk en denkbaar. Ik wil alleen waarschuwen

voor al te veel ethisering. Marx sprak niet over rechtvaardigheid met een grote R, of vrijheid met een grote V, en wij hoeven dat ook niet te doen. Met waarden moeten we spaarzaam zijn. Het zijn de fascistische systemen die het meest de mond vol hadden van waarden als rechtvaardigheid en vrijheid, en die deze het minst naleefden. Ze hebben al die woorden gefetisjiseerd, “omgeleid” en “afgeleid”.

Dat is ook een gevaar voor het humanisme. Het humanisme heeft in de tijd verschillende begrippen uitgehold, maar ze moet nu een nieuwe realiteit en achtergrond aan die woorden geven. Want we lijden aan werkelijkheidsverlies. Een de werkelijkheid is, zoals Lyotard er op wijst, ongelooflijk ingewikkeld. We weten niet altijd meer goed waar we staan, en we weten niet altijd meer goed wat we moeten aanvangen in de verraderlijke slangenkuil waarin we terechtgekomen zijn. Maar jullie gaan het veranderen. En ik zal proberen niet zomaar toeschouwer te zijn, maar als oude filosoof af en toe een handje toesteken als het slecht gaat, en applaudiseren waar het goed gaat.

Interview & Redactie: Constantijn Vermaut